DE REFORMATIE

Dr A. Kuyper Herdenkingsnummer

29 OCTOBER 1937

VIJFDE BLAD

met de in vele richtingen der ongeloovige kennistheorie hoog geschatte intuïtie.

Maar Kuyper grijpt heel wat dieper en het geheele verloop van zijn gedachtengang maakt het ongeoorloofd, in deze „definitie" de afsluiting en de eindgreep van Kuypers kennistheoretische pistisleer te zoeken. Kuyper brengt zijn religieuze grond-conceptie in de kennisleer eerst tot uitdrukking in afd. 2 Hfst. I § 25, waar wij (pag. 218/9) lezen: „De pistis namelijk is in ons menschelijk bewustzijn de diepste grondwet van alle onderscheiding, waardoor eerst alle hoogere „Differenzirung" in ons bewustzijn tot stand komt. Het is het durven breken van onze eenheid in een tweeheid; het stellen van een ander ik tegenover ons eigen ik; en wel een aandurven van die scheiding, omdat ons eigen ik eerst in dat andere ik zijn steun- en rustpunt vindt. Deze algemeene betere kennis van het geloof maakt, dat er op elk terrein sprake kan zijn van geloof; maar tegelijk, dat het geloof primordiaal ontstaat, doordien ons ik God, als het eeuwige, oneindige Wezen tegenover zich plaatst, en zulks aandurft, omdat het juist hierdoor zijn eeuwig steunpunt vindt. Wijl we nu dit geloof niet zelf construeeren, maar God het in onze menschelijke natuur inschiep, is het niets anders dan een opendoen van het geestelijk oog en een nu ontwaren van een ander, ons in alles overtreffend Wezen, dat in ons eigen wezen verschijnt. Het ontstaat dus niet Cartesiaansch uit een ons ingeprente idea Dei (d.i. Godsidee), maar door Gods verschijnen in ons eigen wezen voor dat geestelijk oog, dat er op geschapen is, om zoodra het opengaat, Hem te ontwaren en in bewondering aan Hem gebonden te zijn. Dat er een eeuwig Wezen in ons verschijnt, om zich tegenover ons te stellen, ontwaren we alzoo door het geloof, evenals we de aanwezigheid van het licht door ons oog ontdekken; maar wat dit eeuwig Wezen is en van ons wil, zegt ons niet het geloof, maar de cognitia innata Dei (d.i. de ingeschapen Godskennis), straks door de acquisita verrijkt". [7])

Zie, hier ligt de sleutel voor ieder waarlijk schriftuurlijke, d.i. volgens Gods Woord gerichte, wetenschapsleer.

Met één slag wordt hier de pistis uit de humanistische sfeer van een neutrale kennisfunctie uitgeheven en in haar eigen zin van grensfunctie onzer tijdelijke existentie, in den zin van het op de eeuwigheid uitziende venster van heel ons tijdelijk bestaan erkend.

Het blijkt nu, hoe iedere wetenschappelijke instelling van het denken, ook de afvallige, door deze grensfunctie gericht en geleid wordt en dat tusschen gelooven en weten niet slechts geen tegenstelling, doch veeleer de innigste en meest noodwendige samenhang bestaat.

Wat heeft de Wijsbegeerte der Wetsidee met dit fundament van Kuypers wetenschapsleer gedaan? Zij heeft in Kuypers lijn het gewaagd de ergernis van het Kruis tot hoeksteen te maken ook van de kennistheorie. Zij heeft Kuypers leer van de pistis slechts radicaal doorgetrokken en moest daarom ook de realistisch geïnterpreteerde Kantiaansche residuen uitzuiveren. Zoo werd een wetenschapsleer opgebouwd, welke door alle elementen van Kuypers religieuze grond-conceptie gelijkelijk werd bevrucht en met name aan zijn leer van het hart als religieuzen wortel ook van onze kennis-activiteit, zijn kosmologische conceptie van de souvereiniteit in eigen kring der tijdelijke wetssferen, en zijn leer van de pistis ten volle recht liet wedervaren. [8])

Maar de Wijsbegeerte der Wetsidee bleef niet staan bij een bloot kennistheoretische doordenking van Kuypers leer inzake de pistis. Geheel in de lijn van den geestelijken vader harer grondconceptie ontwierp zij ook een christelijke geschied-philosophie, waarin de juiste verhouding tusschen geloof en historie in het licht van deze schriftuurlijke grond-conceptie werd opgespoord. En ook hier dankt zij weder heel de bevruchtende grondgedachte aan Dr Kuyper.

Nu valt het niet moeilijk, uit Kuypers oeuvre verschillende motieven aan te voeren, waaruit blijkt, hoe de scholastisch-Aristotelische metaphysica of de Hegeliaansche dialectiek, of wel de humanistische kennistheorie nog sterke residuen in zijn denken hebben achtergelaten. [8])

Zoo kan men wijzen op een aanhouden van de scholastisch-metaphysische opvatting inzake de ziel als door de „rede" gekwalificeerde substantie met haar facultates intelligendi et volendi (het kennen wilsvermogen), een opvatting, die naar wij boven hebben aangetoond, rechtdraads tegen Kuypers reformatorische grondconceptie ingaat.

Maar wie wezenlijk Kuyper wil verstaan, en in zijn lijn verder wil bouwen, dient de verschillende motieven in diens werk eerst naar een critischen maatstaf tegen elkander af te wegen en deze critische maatstaf mag geen andere zijn, dan de religieuze grondconceptie van heel Kuypers geestesarbeid.

En in dit licht gezien, komt Kuyper ten volle toe de eeretitel van grondlegger der Calvinistische wijsbegeerte.

Prof. Dr H. DOOYEWEERD.

7) Bizonder duidelijk heeft Kuyper deze beschouwing van het geloof ook uiteengezet in E Voto II, p. 292 v. Hij stelt daar de vraag of Adam, toen hij nog in het Paradijs was, heeft geloofd, m.a.w. of het geloof tot de menschelijke natuur behoort? „Antwoordt ge hierop: „Neen", welnu, dan behoort het „geloof" ook niet tot de menschelijke natuur in haar volkomenheid; dan is „geloof" slechts een tijdelijk hulpmiddel, dat evenals de pleister op de wonde wordt aangebracht; en dan moet Rome het winnen, krachtens haar belijdenis, dat de menschelijke natuur op zichzelve van neutrale geaardheid is, en dat alle genade, zelfs de oorspronkelijke gerechtigheid in het paradijs, als vreemd aan onze natuur ons van buiten af was toegevoegd". „Het moet weer ingezien en begrepen, dat „geloof" een onmisbaar bestanddeel is, dat van onze menschelijke natuur niet is weg te denken, zonder dat die natuur verminkt en geschonden is". Juist omdat het geloof een „normale levensfunctie" is, is het onmogelijk dat een mensch „niet gelooft". Werkt het geloof niet normaal, dan verdwijnt het niet, neen, dan slaat het om in zijn tegendeel. „Ongeloof is nog heel iets anders en iets veel ergers dan niet te gelooven. Eenvoudig niet gelooven kunt ge niet. Ge moet óf geloof hebben, óf in u woedt en heerscht het ongeloof". Hieruit vloeit rechtstreeks voort dat alle denken, ja alle levensontplooiing religieus is bepaald. Kuyper omschrijft het geloof als „DE HOOGERE LEVENSFUNCTIE, DIE TOT ONZE MENSCHELIJKE NATUUR BEHOORT" (p. 296). Toen Adam viel kwam de groote kentering ook t.a.v. het geloof. „Het geloof aan God liet hij los, en op hetzelfde oogenblik sloeg hij over in positief (!) ongeloof, d.i. in geloof aan zichzelf en Satan" (p. 297). Verder omschrijft Kuyper hier het geloof als volgt: „Dit bewustzijn, deze kennisse, deze heerlijke wetenschap, dat ik als mensch niet voor mij zelven, maar als schepsel van mijn God ook alleen voor mijn God besta, dát is de diepste grondtrek van het geloof, gelijk het als inklevend vermogen van onze menschelijke natuur, den mensch oorspronkelijk werd ingeschapen".

8) Kuyper heeft scherp gevoeld en ook meermalen uitgesproken, dat de volgende generaties nog een enorme, critische, zuiverende arbeid te verrichten zouden hebben. Hij was er diep van doordrongen, dat de Calvinistische wetenschap er nog lang niet was, al was hij er tegelijk rotsvast van overtuigd, zich in zijn grondconcepties niet te hebben vergist. Men overwege een uitspraak als deze: „Ook de studie der rechten, ook de sociale wetenschappen, ook de philosophie, de letterkunde, de linguistiek, de psychologie, de aesthetiek, ja ook de medische en natuurkundige studiën gaan, zullen ze diep worden opgevat, alle zonder onderscheid op beginselen terug, en met meer ernst dan tot dusver dient in onze kringen de vraag gesteld, of de logische, de ontologische, de kosmologische en anthropologische beginselen, die in deze wetenschappen heerschappij voeren, met de beginselen van het Calvinisme overeenstemmen, dan wel tegen zijn grondslag ingaan". Het Calvinisme, p. 177/8.

Dr Kuypers Rhythmiek.

Het electriseerende, alles meesleepende van Kuypers optreden wordt ongenoegzaam verstaan, zoolang men zijn stijl buiten beschouwing laat.

En dan natuurlijk niet zoo, alsof hij een door den Geest gedrevene was, en daarbenevens of daar buiten om taalvirtuoos door aanleg, maar geheel anders: de God die in Zijne erbarming Kuyper riep om Zijn volk in ons land uit ingezonkenheid en vernedering op te beuren en een leger Zich te bereiden, zeer gewillig tot den dag Zijner heirkracht, die God „formeerde" hem, zooals de Schrift dat noemt, en rustte hem toe met al de talenten, welke dienstig waren voor dezen levensarbeid. Eén dier talenten is zijn majestueus beheerschen van de taal. Zóó gezien, is in deze kolommen plaats voor stilistische beschouwing van Kuypers schriftelijke nalatenschap.

We willen in dit artikel kort de aandacht vragen, scherpen zoo mogelijk, voor Kuypers rhythmiek. Niet, alsof taal*muziek* het edelste en diepste vertegenwoordigt van zijn stilistische kunst of van den litterairen stijl in het algemeen. Het is er ver vandaan. De in het woord tot klare bewustheid zich verhelderende gedachte wordt door trilling van muziek begeleid, gesteund, gekleurd; niet omgekeerd. Althans, als het goed is.

De dwaling van '80, welke in muziek het innerlijkste wezen der poëzie letterlijk vergoodt [1]), moge bij het pantheïstisch belijden van een Algeest passen, het Christelijk geloof buigt zich voor den *Logos* als het uitgedrukte beeld van 's Vaders zelfstandigheid.

Wel behoort het rhythme, de beweging, tot de meest subtiele qualiteiten van den stijl. De drijving van Gods Geest trilt er in na. Van dien Geest, wiens verhouding tot den Vader en den Zoon de Schrift bij voorkeur met behulp van *werkwoorden* omschrijft. [2])

In de rhythmische beweging klopt, en registreert zich voor wie luistert, de polsslag van het innerlijke leven. Evenzeer is 't het rhythme, dat de ziel van den hoorder mee doet deinen op golven van taalmuziek. Als waar is wat Augustinus ergens zegt over de wondere kracht van den zang, waardoor woorden van heiligen inhoud ons hart in laaien brand zetten [3]), dan geldt, zij het ook in zwakker graad, iets overeenkomstigs van táálmuziek.

Daar komt iets bij. Ook Kuypers veelbesproken „duidelijkheid" is mede te danken aan de elasticiteit van zijn rhythme, dat de gedachte strak en soepel omsluit en zonder weerstand overglijden doet in het hart van den hoorder.

* * *

Wat is rhythme? Geordende beweging. Evenals het begrip beweging zelf, laat het zich toepassen in velerlei zin. In zijn *Tractaat van den Sabbath* spreekt Kuyper b.v. over den goddelijken rhythmus in het scheppingswerk, welke door onze weekindeeling wordt weerspiegeld. (p. 16)

Hier waar we gaan spreken over het rhythme in de taal, willen we er onder verstaan: *de groepeering van klanken naar accent,* [4]) *tempo en pauzeering, gezien in verband met hun inhoud.*

Een viertal opmerkingen, voordat we Kuyper zelf laten spreken.

In de eerste plaats moeten rhythme en metrum (versmaat) worden onderscheiden. Reeds Aristoteles formuleerde het zoo, dat het proza rhythme, maar geen metrum hebben moest.

In de tweede plaats: als we hier en daar den text van Kuyper gaan accentueeren, dan bedoelen we daarmede volstrekt niet altijd, dat o.i. zoo en niet anders gelezen worden moet.

Ten derde: onze accenten wijzen slechts aan eenige hoogtepunten in een zeer rijk geschakeerde krachtenspel.

Ten slotte wil dit artikel volstrekt geen studie bieden (die zou nauwkeurige vergelijking, uit meer dan één gezichtspunt, vragen van een uitgebreide statistisch bewerkte materiaalverzameling), het is slechts een vingerwijzing naar Kuypers rhythmische kunst, aan de hand van weinige, betrekkelijk willekeurig gekozen voorbeelden.

* * *

In *De Standaard* verschenen, te beginnen 24 Augustus 1872, bij het derde eeuwgetij van de Bloedbruiloft, eenige artikelen, welke later als brochure werden uitgegeven onder den titel *De Bartholomeusnacht.* [5])

„Een dàg op de gràven! Een dàg van roùwe! Heél de kérk der Hervòrmden aan àlle plaàtse der aàrde treùrt."

Op voortreffelijke wijze symboliseert en wekt deze aanhef de stemming, waarin het eerste der artikelenreeks wil worden gelezen. Twee korte, sterk bewogen uitroepen, zwaar van klank (expressief is de e van *rouwe*) worden gevolgd door een forscheren zin, omsloten door geaccentueerde monosyllaben en vooral in zijn tweede helft (*aan alle plaatse der aarde*) schoon van klank door assonance en regelmatige accentverdeeling.

Het over 't algemeen sterk oratorisch gekleurd geschrift biedt uit rhythmisch oogpunt tal van treffende en bestudeering verdienende passages. Merkwaardig is b.v. dat Kuyper ook hier de Statenvertaling, blijkbaar ter wille der klankexpressie, in licht gewijzigden vorm citeert: „Diezelve dag zij duisternis. Dat God naar hem niet vrage en dat geen glans hem beschijne! (pag. 6; vgl. Job 3:4.)

Een ander staal: *We gedenken onzer dooden! Onzer broederen!* ∪∪-∪ | ∪∪-∪ | ∪∪-∪∪ [6])

Ze hadden aan den avonddisch Gods Woord gelezen, en in het slaapvertrek op de knieën gebeden. Zoó vleiden ze zich ter rùste. Naàst de spónde de wièg, en om hùn legersteê de slaápsteê hunner kinders. Ze sliêpen meést in eén vertrèk. Men was genoóde ter Bruiloft, gàst te Parìjs.

Plótseling kraàkt het met woést gedreùn! De deùr springt uit haar hèngsels. De mán vliegt óp ..... Te laàt! Een hèllebaard vlijmt door zijn ingewand. Daàr spàt het bloèd zijner vroùw hem op de bleèke lippen. Nog stèrvend hoòrt hij een gìl — nòg een, nòg een. (pag. 7.)

We wijzen slechts op eenige details. Eerst de stilplechtige inleiding, zoo geheel anders dan de vorige; dan de rustig-zakelijk klinkende mededeeling omtrent Schriftlectuur en gebed (2 × 13 lettergrepen); het ingehouden rhythme, dat het ter ruste gaan schetst; dan worden we in korte zinnen, even eenvoudig van bouw als vlot van beweging, in de rustige sfeer verplaatst van het slaapvertrek, der geen kwaad duchtende gezinnen (let op *steê* en *kinders;* omzetting van *legersteê* en *slaapsteê* zou het rhythme schaden). Te sterker (of moet ik zeggen: te ruwer?) wordt het effect van de schril klinkende moordpassage.

In dezelfde brochure hooren we andere tonen.

In àlle dàpper krijgsheer pleégt te zijn een held der hèlden. En oók. Onder àlle légerschaar van 's Heéren bloèdgetuìgen is een kòninklijke màrtelaar. Die

1) Zie b.v. *Albert Verwey, Inleiding* enz. blz. 10 en 109.

2) *Bavinck, Ger. Dogm.* II⁴, 322.

3) *Conf.* X 33.

4) We bedoelen het z.g.n. drukaccent, waarmede in onze taal het muzikale veelal op en neer gaat. Op het uiteenbuigen van beider lijnen gaan we hier niet in. Of de „klankvorm" in de definitie van het rhythme moet worden opgenomen, achten we te betwijfelen. Verder verwijzen we gaarne naar de leerzame studiën over rhythme van *Dr G. S. Overdiep* in zijn *Beknopte Nederlandsche Versleer, Onze Taaltuin* en *Stilistische Grammatica.*

5) Amsterdam, De Hoogh & Co., 1872.

6) Deze teekens hier en later niet ter aanduiding van den tijdsduur der lettergrepen.